

Исследованы редкие издания на иностранных языках XVII – начала XX в., хранящиеся в фонде Государственной научно-педагогической библиотеки Украины им. В. А. Сухомлинского и выделенные в коллекцию „Издания XVII – начала XX в. на иностранных языках”. Отображена тематика указанных изданий, определены направления работы по обеспечению доступа к ресурсу и ввода документов в научный оборот.

Ключевые слова: редкие издания, иностранные языки, библиотечный фонд, книжная коллекция, информационный ресурс.

Dronchkevitch O. V.

Collection „Publications in foreign languages of 17th – beginning of 20th centuries”: research, preservation, promotion

The article examines rare books in foreign languages dated 17th – beginning of 20th centuries, which are stored in the assets of V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine and included in the collection „Publications in foreign languages of 17th – beginning of 20th centuries”. It enlightens subjects of the mentioned publications and determines directions of works in providing access to the preserved resource and adds documents to scientific use.

Keywords: rare books, foreign languages, library fund, book collection, informational resource

УДК 025.8

Дунаєва Л. М.

М. Н. С.

ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

ЗБЕРІГАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ У ВІК ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розглянуто питання зберігання бібліотечного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, висвітлено порядок проведення перевірки бібліотечного фонду.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, бібліотечно-інформаційний ресурс, бібліотечний фонд, зберігання фонду, перевірка фонду, програма, методичні рекомендації.

Постановка проблеми. Одним з чинників розвитку суспільства в сучасних умовах є його інформатизація. Інформація, що містить світовий досвід людства та є історичною пам'яттю й основою подальшого економічного, інтелектуального і духовного прогресу суспільства, зберігається в бібліотеках світу. Для того, щоб суспільство мало можливість використовувати цю безцінну інформацію, пам'ятки писемності та друку, їх потрібно зберегти для нинішніх і майбутніх поколінь.

Фонди бібліотек є унікальною складовою будь-якої загальнонаціональної культурної спадщини, найціннішим джерелом та інформаційним ресурсом. Зберігання та його забезпечення – це не автономний процес формування бібліотечного фонду, воно охоплює всі процеси, – від моделювання до управління, інакше суть існування фонду втрачає сенс. Ось чому створення належних умов для тривалого зберігання документів залишається одним з основних завдань державної політики в галузі бібліотечної сфери, що зафіксовано в Законі України „Про бібліотеки і бібліотечну діяльність” [5].

Зберігання національного галузевого інформаційного ресурсу, що є матеріальним і духовним надбанням для майбутніх поколінь, – важливе завдання й обов'язок бібліотек освітянської галузі, пріоритетний напрям їхньої

діяльності на сучасному етапі. Питання зберігання бібліотечних фондів – це масштабна проблема, від розв’язання якої залежить збереження пам’яті нації, доступність суспільства до нової інформації, ідей, знань.

Одним із основних завдань Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) як національного галузевого книгосховища є формування та зберігання повноцінного галузевого ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Мета статті – проаналізувати діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського щодо зберігання фонду та висвітлити деякі традиційні й інноваційні аспекти цього питання.

Питання зберігання бібліотечного фонду завжди було на порядку денному як багатогранна проблема та доленосна функція бібліотек, над розв’язанням якої активно працювали та працюють чимало видатних бібліотекознавців. Творчий доробок фундатора харківської бібліотечної школи Л. Б. Хавкіної визнаний не тільки в українському бібліотекознавстві, а й за кордоном. Однією з перших, вона, вивчаючи вітчизняний і зарубіжний досвід, переосмислила теоретичні знання та накопичений практичний досвід у галузі організації та управління бібліотечними фондами. Їй належать перші практичні посібники з бібліотечної справи [16], які здобули високу оцінку колег та зарубіжних фахівців. „Книжка, як кожна істота, підлягає загальним законам життя. Життя книжки може бути і довголітнім і коротким в залежності в значній мірі від зовнішніх умов...” [11], – зазначав видатний педагог і бібліолог Степан Сірополко, автор майже 500 праць з питань культури, просвіти та бібліотекознавства. Ця думка в подальшому стала провідною для бібліотекознавців у розв’язанні проблеми збереження фондів.

Паралельно з українськими бібліотекознавцями та спільно з ними працювали над вивченням проблеми збереження фондів російські вчені. Саме Ю. В. Григор’єву [2] та А. В. Кльонову [3] належить низка праць, присвячених розробці єдиної системи зберігання фондів шляхом переходу від епізодичних досліджень окремих питань до комплексного підходу в розв’язанні проблеми. Теоретичні узагальнення й практичні висновки цих вчених й донині є основними в роботі бібліотек з фондами. Упродовж багатьох років, вивчаючи загальнотеоретичні та методологічні проблеми бібліотекознавства, Ю. В. Григор’єв розглядав „науку про бібліотечні фонди як частину єдиної науки бібліотекознавства, визнаючи, що розробляти проблеми фондів може тільки фахівець з широкою ерудицією у всіх галузях науки” [15]. Його ідеї всебічно розвинув, аргументував та детально виклав у своїх працях видатний бібліотекознавець Ю. Н. Столяров [14]. Він зазначав, що „існує розуміння неминущої цінності документів, що дійшли до нас, і в той же час зростає небезпека їхнього руйнування через економічну і політичну нестабільність у світі, різке погіршення екологічної обстановки, випадки вандалізму, стихійних лих, техногенні катастрофи і недбайливе ставлення до них” [13].

Завдання кожної бібліотеки полягає у збереженні документів у придатному для користування стані. Документально це завдання зафіксовано в Програмі збереження бібліотечних та архівних фондів, затвердженій Кабінетом

Міністрів України згідно з рекомендаціями Генеральної конференції ЮНЕСКО ще у вересні 1999 р. [9]. Ця програма спрямована на здійснення конкретних заходів щодо розв'язання такої важливої проблеми, як збереження книжкових і документальних фондів України.

Загальнодержавна мережа бібліотек України охоплює понад 40 тис. бібліотек, фонди яких є фундаментом їх багатоаспектної діяльності. У фондах бібліотек освітянської мережі Міністерства освіти і науки України (МОН України) та Академії педагогічних наук України (АПН України) зберігається значна частина видань, у яких відображено розвиток педагогічної науки й освіти протягом кількох століть. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського АПН України засновано 30 жовтня 1999 р. згідно з постановою Кабінету Міністрів України [8] як національне галузеве книгосховище, науково-дослідний центр з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, головний всеукраїнський інформаційний, науково-методичний і координаційний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України. Ресурсним підґрунтям бібліотеки є книжкові фонди двох спеціальних педагогічних бібліотек – Центральної освітянської бібліотеки МОН України та наукової бібліотеки Інституту педагогіки України АПН України.

Головна мета діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – формування на її базі повноцінного галузевого інформаційного ресурсу і розроблення системи науково-інформаційного забезпечення розвитку освіти вітчизняної педагогічної науки і практики. Одним з основних завдань бібліотеки є збереження бібліотечного фонду, який налічує понад 500 тис. одиниць зберігання на традиційних і електронних носіях інформації, хронологічні рамки якого охоплюють кінець XVIII – початок XXI ст.

Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це база для глибокого вивчення розвитку не лише вітчизняної педагогічної науки та освіти, а й бібліотечної справи, фундамент бібліотечно-бібліографічного та інформаційно-документного забезпечення фахових потреб спеціалістів освітянської галузі України. У бібліотеці розроблено „Програму зберігання бібліотечного фонду в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського” [10], що містить питання з вивчення, аналізу, популяризації фонду та надання доступу до нього впродовж 2006–2015 рр. Згідно з цією програмою фахівці бібліотеки проводять системну роботу з фондом. Виконано комплекс робіт з оцифрування видань, що здобули статус національного надбання України. Створення електронних копій документів дасть можливість запобігти втратам наукового, культурного та історичного надбання, а користувачам – можливість широкого доступу до інформації. Електронні копії рідкісних видань, перелік яких подано на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, доступні користувачам у локальній мережі бібліотеки.

Для збереження рідкісних видань, втрата або руйнування яких матиме негативні наслідки для розвитку педагогічної науки, у національній програмі забезпечення збереження фондів [7], що діє в бібліотеках України, впроваджено програму щодо створення страхового фонду документів бібліотек. Ці самі позиції внесено і до Програми збереження фонду ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського. Процес мікрофільмування сприятиме створенню читабельних копій рідкісних і наукових видань, можливості багаторазового використання однієї копії, її компактності й довговічності, одночасному доступу кількох осіб до матеріалів, що зберігаються на копії.

Збереження бібліотечних і архівних матеріалів нині стало нагальною проблемою не тільки вітчизняних, а й бібліотек багатьох країн світу. Розв'язати цю проблему здатні лише професійно підготовлені фахівці, адже консервація та реставрація – це високотехнологічні процеси, які ґрунтуються на глибоких знаннях хімічного складу матеріалів, використовуваних при виготовленні документів (папір, шкіра, пергамент, клей, фарби), знаннях спеціальної техніки для відновлення книжкової продукції, методів контролю за режимом зберігання для протидії руйнівному впливу кислотності. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського цьому питанню приділяється значна увага. Так, протягом останніх років на базі Центру реставрації та консервації НБУ ім. В. І. Вернадського відреставровано понад 300 рідкісних видань XVIII–XIX ст.

Забезпечення зберігання фондів – це єдиний безперервний процес, який починається з моменту надходження документів до бібліотеки і триває постійно протягом усього періоду зберігання та використання. Це поняття включає кілька аспектів, а діяльність, що пов'язана з досягненням кінцевого результату, передбачає розвиток робіт за різними напрямками. Частина з них – це бібліотечні види робіт (облік та систематична перевірка фондів, забезпечення зберігання під час комплектування та обслуговуванні читачів).

Планова документальна перевірка фондів є важливою складовою роботи відділу із забезпечення зберігання фонду. Розроблено методичні рекомендації „Перевірка бібліотечних фондів” [4], якими передбачено відповідно до перспективного плану роботи бібліотеки проведення перевірки фонду і своєчасне вжиття заходів щодо збереження цілісності й актуальності фонду.

Важливо підкреслити, що документальна перевірка фонду бібліотеки завжди досягає своєї мети, а саме:

- визначено фактичну наявність видань у фонді;
- виявлено помилки в обліку фонду та їх причини;
- здійснено контроль за дотриманням термінів видачі літератури читачам, виявлено заборгованість;
- поліпшено організацію фонду (процеси та операції, пов'язані з прийманням, обліком, опрацюванням, розстановкою та зберіганням документів);
- виявлено відсутні у фонді видання.

У методичних рекомендаціях подано найбільш повний перелік методів перевірки бібліотечних фондів із детальним описом кожного з них та з урахуванням останніх змін у нормативно-правових документах з перевірки фондів і специфіки формування фондів освітянських бібліотек.

В усіх нормативно-правових документах, що стосуються перевірки бібліотечного фонду, використовується термін „інвентаризація”. Інвентаризація – це періодична перевірка наявності товарно-матеріальних цінностей, що перебувають на балансі підприємства, стану їх зберігання, правильності ведення складського господарства і реальності даних обліку, складання опису

майна і є важливим засобом контролю за зберіганням майна, дотриманням фінансово-платіжної дисципліни [12]. У бібліотечному технологічному процесі переважно застосовується термін „перевірка фонду”. Перевірка бібліотечного фонду є періодичним переобліком документів з метою підтвердження їх наявності та встановлення відповідності обліковим документам у бібліотеці [1]. Бухгалтерський термін „інвентаризація” та бібліотечний термін „перевірка” мають ідентичне смислове значення, тому в інструктивно-методичних документах фахівців бібліотечної справи відбувається підміна одного терміна іншим і практично застосовуються обидва терміни.

Зберігання бібліотечних фондів, їх оновлення, задоволення інформаційних потреб користувачів є важливими умовами існування бібліотечної установи. Особливої актуальності зберігання бібліотечних фондів набуває під час проведення їх періодичної перевірки й оформлення результатів, що розглядаються як складові традиційного методу зберігання в бібліотечно-технологічному процесі. Обов’язковість перевірки визначено Законом України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 р. № 996–XIV, постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку подання фінансової звітності” від 28.02.2000 р. № 419 та єдиними вимогами до обліку бібліотечних фондів бухгалтерією бюджетної установи. Інвентарний облік бібліотечного фонду бухгалтерія не веде [6].

Облік бібліотечних фондів книгозбірень здійснюється згідно з „Інструкцією з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах”, затвердженою наказом Міністерства культури і туризму України № 22 від 03.04.2007 р., зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 23.05.2007 р. за № 530/13797. Перевірка бібліотечного фонду передбачає звіряння кожної одиниці зберігання з документами індивідуального обліку для встановлення у фонді фактичної наявності друкованих та інших видань.

Відповідно до статті 18 Закону України „Про бібліотеки і бібліотечну діяльність” і зазначених нормативно-правових актів перевірку бібліотечного фонду проводять за планом роботи бібліотеки. Кожна бібліотека повинна мати перспективний план перевірки бібліотечних фондів, затверджений директором та погоджений з відповідними керівними інституціями.

Основна мета перевірки бібліотечних фондів полягає у встановленні фактичної наявності документів у фонді (книг, рукописів, періодичних, продовжуваних видань, інших видів документів на паперових та електронних носіях), зафіксованих в обліковій документації, а також виявленні недоліків в організації обліку бібліотечних фондів, заборгованості користувачів, забезпеченні належного порядку в організації, розміщенні та збереженні фонду. Перевірка бібліотечного фонду здійснюється в кілька етапів: підготовка до перевірки, проведення перевірки, підбиття підсумків та оформлення результатів перевірки. За видами перевірки фондів поділяються на планові, позапланові, вибірково-поточні. Використовують такі традиційні та інноваційні способи перевірки: безпосереднє звіряння видань із документами індивідуального обліку (інвентарними книгами), за допомогою контрольних талонів, за топографічним каталогом, за штрих-кодами або радіомітками.

Обов'язковій плановій перевірці підлягає увесь фонд бібліотеки. Планову перевірку фонду проводять за наказом директора, в якому визначають причини й терміни проведення перевірки, спосіб проведення, порядок відображення результатів в обліку, зазначають склад комісії та її голову.

Найбільш поширеним способом перевірки бібліотек, обсяг фонду яких понад 10 тисяч примірників, особливо тих, що складаються з кількох структурних підрозділів (читального залу, абонементу), є перевірка за допомогою контрольних талонів. Вони заповнюються безпосередньо з документів, що знаходяться на полицях. На кожний примірник видання оформляється один талон за даними, що містяться на титульному аркуші кожного документа, а якщо книжка знаходиться у користувача, – то з його читацького формуляра або інших облікових форм. Одночасно на титульному аркуші опрацьованого документа, поряд зі штампом бібліотеки, проставляється позначка з роком проведення перевірки. Після написання контрольних талонів на наявний фонд талони розставляють у порядку зростання інвентарних номерів.

Наступний етап – звіряння контрольних талонів із записами в інвентарних книгах. Після завершення перевірки фонду картотека контрольних талонів не знищується, а згодом використовується як нумераційний каталог: він поповнюється контрольними талонами на нові надходження і з нього вилучаються картки на списані видання.

Робота з перевірки фонду бібліотеки дуже копітка і потребує значних трудовитрат, проте вона є важливою для обов'язкового виявлення фактичної наявності документів у бібліотеці та їх зберіганні. За результатами перевірки видається наказ, плануються заходи щодо усунення виявлених недоліків в організації обліку та зберіганні фонду, які доводяться до відома всіх членів колективу. Забезпечення збереженості фондів є науковою проблемою, у розв'язанні якої бібліотека не обмежується лише вивченням засобів реставрації й консервації документів та раціональним обладнанням книгосховищ. Для цього застосовується комплексний підхід, що ґрунтується на засадах синтезу практичної діяльності працівників та результатах наукових досліджень.

Зростання кількості й складу бібліотечного фонду та зміни в його структурі значно ускладнюють процес управління ним, тому стан збереження не завжди відповідає вимогам. Саме тому забезпечення безперервності, єдності та кооперації у цьому процесі, що починається з моменту надходження документа в бібліотеку і продовжується протягом усього періоду його зберігання та використання, є не лише вимогою часу, а й одним із головних завдань колективу бібліотеки.

Отже, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського упродовж всієї своєї діяльності, проводячи системну науково-дослідну та практичну роботу як з формування, так і зі зберігання національного галузевого фонду, і надалі продовжуватиме цілеспрямовану роботу, що дасть змогу здійснювати повноцінне інформаційне забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики, надаючи доступ користувачам до цінних інформаційних ресурсів як у традиційній формі, так і на електронних носіях,

зберігати й примножувати духовне надбання нашої держави, популяризувати і вивчати національний спадок.

Список використаних джерел

1. Библиотечная энциклопедия / Рос. Гос. б-ка ; [гл. ред. Ю. А. Гриханов; чл. редкол.: М. И. Акилина, Б. Н. Бачалдин, Ф. С. Воройский и др.] – Москва, 2007. – 1299 с.: цв. ил.
2. Григорьев Ю. В. Организация библиотечных фондов / Ю. В. Григорьев. – Москва, 1953. – 67 с.
3. Кленов А. В. Организация библиотечных фондов и каталогов / А. В. Кленов. – Москва, 1953. – 278 с.
4. Перевірка бібліотечних фондів: метод. рек. // Шк. б-ка плюс. – 2012. – Жовт. (№ 19/20). – С. 6–24.
5. Про бібліотеки і бібліотечну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР : [станом на 28.01.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Ради України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.09.16). – Назва з екрана.
6. Про затвердження методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку бібліотечних фондів : із змінами, внесеними згідно з наказом М-ва культури і туризму України від 02.02.2009 р. №39/0/16-09 : наказ М-ва культури і туризму України від 27.03.2008 №321/0/16-08 // Шк. б-ка плюс. – 2011. – Черв. (№ 11). – С. 27.
7. Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 рр. : постанова Кабінету Міністрів України від 15 верес. 1999 р. № 1716 // Бібл. планета. – 1999. – № 4. – С. 4.
8. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовт. 1999 р. №2018 // Законодавство – бібліотекам України : довід. вид. / Нац. парлам. б-ка України ; уклад.: Т. Слепцова [та ін.]. – Київ, 2000. – Вип. 1. – С. 162.
9. Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр. : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15 верес. 1999 р. № 1716 // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 5–10.
10. Програма зберігання бібліотечного фонду в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського на 2008–2015 рр. – Київ, 2009. – 27 с.
11. Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи / С. Сірополко. – Львів, 1924. – 127 с.
12. Словник банківських термінів: банківська справа : термінол. слов. – Київ, 2000. – 605 с.
13. Столяров Ю. Н. Защита библиотечного фонда : учеб. пособие / Ю. Н. Столяров. – Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 503 с. – (Специальный издательский проект для библиотек).
14. Столяров Ю. Н. Как сохранить библиотечный фонд / Ю. Н. Столяров. – Москва, 2001. – 126 с.
15. Терешин В. И. Проблемы формирования библиотечных фондов в трудах Ю. В. Григорьева / В. И. Терешин // Актуальные проблемы культуры и пути совершенствования высшего библиотечного и культурно-просветительского образования. – Москва, 1981. – С. 121.
16. Хавкина Л. Б. Библиотеки, их организация и техника / Л. Б. Хавкина. – СПб., 1904. – 404 с.

Дунаева Л. М.

Сохранность библиотечно-информационного ресурса в век цифровых технологий

Рассмотрены вопросы сохранности библиотечного фонда ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, освещен порядок проведения проверки библиотечного фонда.

Ключевые слова: Государственная научно-педагогическая библиотека Украины им. В. А. Сухомлинского, библиотечно-информационный ресурс, библиотечный фонд, сохранность фонда, проверка фонда, программа, методические рекомендации.

Dunayeva L. M.

Preservation of library information resources in the digital age

The article considers the issues of preservation of the library Fund of V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, reflects the test procedure in the library.

Keywords: V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, library and information resource, the library Fund storage Fund, inspection Fund, program, methodical recommendations.

УДК 016:(075.3)“1748/1945”

Іващенко В. М.

завідувач сектору ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ

КОЛЕКЦІЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ЯК ГАЛУЗЕВИЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ТА ДЖЕРЕЛО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Охарактеризовано колекцію „Підручники і навчальні посібники”. Представлено каталоги підручників і навчальних посібників 1748–1945 рр. із фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, у яких бібліографовано видання з цієї колекції. У статті розкрито значення довідкових видань у вивченні процесів вітчизняного підручникотворення, навчального книжкового репертуару, розвитку національної бібліографії.

Ключові слова: рідкісні видання, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, колекція, підручникотворення, шкільний підручник, покажчики, бібліографія.

Постановка проблеми. Шкільні підручники та навчальні посібники – вид документа, що є об’єктом для наукових досліджень із питань розвитку вітчизняної освіти та підручникотворення. У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського зберігається значний масив цих видань, які сформовано в окрему колекцію „Підручники та навчальні посібники”. Основою колекції є документи 1748–1945 рр., частині з яких (видання 1851–1917 рр.) надано статус наукового об’єкта, що становить національне надбання України. Вивчення цього ресурсу спонукало фахівців бібліотеки до укладання відповідних покажчиків.

Виклад основного матеріалу. У 2005 р. фахівцями ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського започатковано підготовку каталогів, які розкривають зміст бібліотечного фонду. Варто зауважити, що друкований каталог – це тип видання, що визначає засади й особливості науково-бібліографічного (книгознавчого) опису документів [9]. Каталог є ефективним засобом інформування педагогічної громадськості про документний ресурс бібліотеки, зокрема, фонду вітчизняних підручників, основою джерельної бази для наукового дослідження з розвитку підручникотворення. Критеріями до складання каталогів є науковість, достовірність, об’єктивність у поданні